

AZƏRBAYCANDA YAŞ VƏ PEDAQOJİ PSIXOLOGİYANIN İNKİŞAFINA PROFESSOR ƏKBƏR BAYRAMOVUN TÖHFƏLƏRİ

Xəzər Əkbərli,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

E-mail: xezerekberi@gmail.com

Rəyçilər: dos. S.N. Heydərova,
dos. Q.V. Rəhimova

Açar sözlər: *təfəkkürün inkişafı, əqli keyfiyyətlər, pedaqoji psixologiya, şəxsiyyətin formalaşması, tərbiyə*

Ключевые слова: *развитие мышления, умственные качества, педагогическая психология, формирование личности, воспитание*

Key words: *development of thinking, mental qualities, pedagogical psychology, personality formation, education*

Azərbaycanda təhsilin inkişafı üçün müstəsna əhəmiyyətli tarixi dövr heç şübhəsiz XX əsr olmuşdur. Hər nə qədər təlatümlər içərisində keçən bir dövr olsa da Azərbaycan xalqı müasir çağın ən böyük tələbatı olan elmlər sistemini əsasən bu dövrdə mənimsəmişdir. Azərbaycan təhsil şəbəkəsi vüsətlə inkişaf etmiş, ən ucqar yerlərə qədər yayılmışdır.

Təlim və tərbiyə müəssisələri zaman keçdikcə daha da inkişaf etmiş, dəyişmiş, funksionallığı və cəmiyyətin inkişafında həlledici rol artmışdır. Bu təkamül özü ilə bərabər yeni problemləri, sualları və tələbatları doğurmuşdur. Cəmiyyətin sayca çoxluğunu təşkil edən və həm də gələcək müqəddəratını müəyyən edən təhsil alanlar və təhsil verənlərdir. Bu böyük və əhəmiyyətli zümrə insanı öyrənən bir çox elm sahəsinin marağına səbəb olmuş, tədqiqat obyektinə çevrilmişdir.

İnsanın fəaliyyət göstərdiyi hər mühiti və istənilən mühitdə fəaliyyət göstərən hər bir insanı öyrənməkdə maraqlı olan psixologiya elmi də özünə məxsus bir şəkildə təhsil sahəsini tədqiq edir. Bu istiqamət ilə bağlı psixologiyanın yaş və pedaqoji psixologiya sahəsi fəaliyyət göstərir. Yaş və pedaqoji psixologiya təlim, tərbiyə və pedaqoji fəaliyyətin psixoloji problemlərini araşdırır.

Müasir dövrdə təlim, tərbiyə və pedaqoji fəaliyyətin səmərəli təşkilinə nail olmaq üçün psixologiya elminin imkanlarından geniş istifadə labüd bir məsələyə çevrilmişdir.

Azərbaycanda yaş və pedaqoji psixologiyanın inkişafına bir çox görkəmli psixoloq alimlərimiz öz töhfəsini vermişdir. Burada dəyərli psixoloqlarımızdan Ə. Bayramov, Ə. Əlizadə, Ş.

Ağayev, Ə. Qədirov, Q. Əzimli, M. Həmzəyev, B. Əliyev, R. Əliyev, E. Quliyev və başqalarının adını xüsusi qeyd edə bilərik. Yaş və pedaqoji psixologiyanın Azərbaycanında inkişaf tarixini isə prof. Ə. Baxşəliyev geniş tədqiq etmişdir.

Azərbaycanda yaş və pedaqoji psixologiyanın inkişafında psixologiya elmləri doktoru, əməkdar elm xadimi, professor Əkbər Salman oğlu Bayramovun misilsiz xidmətləri olmuşdur. O bu sahə ilə bağlı olan bir çox tədqiqatlar aparmış, eksperimentlər təşkil etmiş, kitablar yazmış, məqalələr dərc etmiş, yerli və beynəlxalq konfranslarda məruzə ilə çıxış etmişdir. Professor Əkbər Bayramov Azərbaycanında yaş və pedaqoji psixologiyanın bir çox problemləri ilə bağlı xeyli işlər görmüşdür. Onun yaradıcılığı boyunca yaş və pedaqoji psixologiya ilə bağlı apardığı tədqiqatları bir neçə başlıq altında belə qruplaşdırmaq olar:

- Təlimdə təfəkkürün inkişafı və əhəmiyyəti

- Təfəkkür tənqidiliyinin və müstə-qilliyinin əhəmiyyəti

- Təlimlə əqli inkişaf arasındakı əlaqə

- Şəxsiyyətin formalaşmasının aktual psixoloji problemləri

- Tərbiyə psixologiyası

Professor Əkbər Bayramovun yaradıcılığında təfəkkürün inkişafı problemləri geniş öyrənilmişdir. Xüsusilə də təlim prosesinin təfəkkürün formalaşması və inkişafına özünəməxsus təsirini geniş tədqiq etmişdir. Uşaq təlim prosesinə cəlb edilməklə yeni bir şəraitə düşür. Burada yiyələndiyi elmi biliklər və ictimai münasibətlər onun təfəkkürünün inkişafına yeni imkan

lar yaradır. Uşaqlarda təfəkkürün inkişafının təmini təlim mühitindən, pedaqoq yanaşmasından və nəzəri psixoloji biliklərin praktik tətbiqindən çox asılıdır. Bəzən düzgün qurulmayan münasibətlər sistemi təlimin inkişafetdirici funksiyasının axsamasına səbəb olur. Əkbər Bayramova görə təlimdən əsl səmərəni əldə etmək, həqiqi müvəffəqiyyətə nail olmaq, kamil insan yetişdirmək üçün şagird təfəkkürünün inkişafına münbit şərait yaratmaq lazımdır. Bunun üçün birinci növbədə təlimdə təfəkkürün müstəqilliyi və tənqidiliyinin formalaşmasına fürsət verilməlidir. Təsadüfi deyil ki, professor Əkbər Bayramov xüsusilə uşaqlarda təfəkkürün müstəqilliyinin və tənqidiliyinin əhəmiyyətini qabartmışdır. Təlim işində təfəkkürün müstəqilliyinin əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, şagirdlər yeni bilikləri şüurlu surətdə mənimsəyir. Şüurlu mənimsəmə də öz növbəsində yaradıcı fəaliyyətdə tətbiq etmə imkanlarını artırır.

Professor Əkbər Bayramova görə insanda təfəkkürün inkişafını təmin etmək üçün uşaq yaşlarından başlamış tələbəlik dövrü də daxil hər dövrün öz fəaliyyət növünə uyğunlaşdırmaq lazımdır.

Professor Əkbər Bayramovun yaradıcılığında başqa bir önəmli məsələyə - təlimlə əqli inkişaf arasındakı münasibət məsələsinə də toxunulur. Onun "Şagirdlərdə əqli keyfiyyətlərin inkişaf xüsusiyyətləri" əsərində təlimlə əqli inkişaf arasındakı əlaqə təhlil edilmişdir. Təlim və inkişaf arasındakı olan əlaqədə təlimin inkişafdan qabaqda getdiyini, əqli keyfiyyətləri inkişaf etdirdiyini ifadə etmişdir.

Bu fikri müdafiə edərkən dəyişdirilmiş təlim şəraitində uşaqlarda əqli keyfiyyətlərin mahiyyət etibarını ilə necə dəyişildiyini göstərən eksperimentlərə əsaslanır. Amma bununla belə təlimin son nəticəsi təkcə xarici amillərdən deyil, həm də daxili imkanlarla şərtlənir. Yəni təlimin təsir imkanlarını mütləqləşdirmək olmaz. Əkbər Bayramov təlimdə əqli keyfiyyətləri inkişaf etdirmək üçün öyrədənə öyrənenlər arasında qarşılıqlı təsir və əlaqənin quruluşunun əhəmiyyətini qeyd edir. Təlim prosesində informasiyalar emal olunarkən ancaq müəllimlərin fəallıq göstərməsini və şagirdlərin passiv dinləyici mövqeyində olmasını qeyri-məqbul hesab edir. Biliyin "hazır şəkildə" ötürülməsini deyil, şagirdlərin fəallığı ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq şərai-

tində aparılan tədqiqatla əldə edilməsinin önəmini vurğulayır.

Yaş və pedaqoji psixologiyanın inkişafında professor Əkbər Bayramovun xidmətlərindən biri də tərbiyə psixologiyası ilə bağlıdır. 1981-ci ildə çap edilən Yaş və pedaqoji psixologiya adlı dərs vəsaitinin müəlliflərindən biri də Əkbər Bayramov olmuşdur. Həmin dərs vəsaitində Əkbər müəllim tərbiyə psixologiyası bölməsini işləmişdir. Dərslərdə hər dövrdə aktual olan tərbiyə probleminə aid günümüzün tələblərinə uyğun olan maraqlı fikirlər mövcuddur.

Professor Əkbər Bayramov tərbiyə haqqında belə bir tərif vermişdir: "Tərbiyə şəxsiyyətin inkişaf və təşəkkülünün, ən başlıcası isə onun mənəvi aləminin formalaşmasının idarə edilməsi prosesidir". Tərbiyə prosesini keyfiyyətli bir formada həyata keçirə bilmək üçün isə yaş mərhələlərindən asılı olaraq insan psixologiyasının tələbatlarının ödənilməsi şərtini irəli sürmüşdür. Tərbiyə prosesi qarşısında ən böyük əngəli "əxlaqi formalizm" hesab edən alim praktik mənəvi davranış nümunəsi sərgilənmədikcə tərbiyənin səmərəli olmayacağını vurğulamışdır.

Professor Əkbər Bayramovun yaş və pedaqoji psixologiyanın inkişafına verdiyi töhfələri əlbəttə ki, bu qısa məqaləyə sığdırmaq qeyri-mümkündür. Mövzunun əhəmiyyəti və aktuallığını nəzərə alaraq apardığımız bu tədqiqat daha ətraflı şəkildə və geniş həcmdə işlənilib pedaqoji sahədə fəaliyyət göstərənlərin ixtiyarına veriləcəkdir.

Problemin aktuallığı: Prof. Ə.S. Bayramovun şagirdlərdə müstəqil və tənqidi təfəkkürün, əqli keyfiyyətlərin, şəxsiyyətin, tərbiyənin inkişafı ilə bağlı apardığı eksperimental tədqiqatlar və nəzəri təhlillər müasir dövrümüz üçün aktualdır.

Problemin yeniliyi. Məqalə Azərbaycan psixologiya elminin görkəmli nümayəndələrindən biri olan prof. Ə.S. Bayramovun yaradıcılığının önəmli hissələrindən olan təlim psixologiyasının müxtəlif problemlərinin öyrənilməsinə həsr edilmişdir. Təlim prosesində şagirdlərin təfəkkürünün, əqli keyfiyyətlərinin, şəxsiyyətinin inkişafı ilə bağlı professor Ə. Bayramovun apardığı tədqiqatlar təhlil olunmuşdur.

Problemin praktik əhəmiyyəti: Prof. Ə.S. Bayramovun yaş və pedaqoji psixologiyada apardığı tədqiqatların təhlilindən psixoloq, müəllim, tərbiyəçi və valideynlər uşaqların bilik və bacarıqlarını inkişaf etdirməkdə və onlarda tənqidi təfəkkürün inkişaf etdirilməsində istifadə edə bilirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Bayramov Ə.S. Şagirdlərdə təfəkkür müstəqilliyinin inkişafı və tərbiyəsi. Bakı, 1966.
2. Bayramov Ə.S. Şagirdlərdə əqli keyfiyyətlərin inkişaf xüsusiyyətləri. Bakı, 1967.
3. Bayramov Ə.S. Şəxsiyyətin təşəkkülünün aktual psixoloji problemləri. Bakı, 1981.
4. Bayramov Ə.S. Təlim - tərbiyə prosesində şəxsiyyətin formalaşmasının xüsusiyyətləri, yol və vasitələri. Bakı: S.M. Kirov adına ADU-nun nəşri, 1984.
5. Baxşəliyev Ə.T. Azərbaycanca yaş və pedaqoji psixologiyanın inkişaf tarixi. Bakı, 2016.

X. Akbarli

ВКЛАД АКБАРА БАЙРАМОВА В РАЗВИТИЕ ВОЗРАСТНОЙ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

РЕЗЮМЕ

Велики заслуги профессора Акбара Байрамова в развитии возрастной и педагогической психологии в Азербайджане. Его исследования, начиная, с 1960-х годов до современного периода по-прежнему сохраняют свою актуальность. Исследования Акбара Байрамова по возрастной и педагогической психологии сыграли большую роль в развитии проблемы личности, мышления, умственных качеств у детей. Основываясь на экспериментальные исследования по этим вопросам, мы можем сказать, что для развития мышления и умственных качеств у детей, важно овладение ими самостоятельной деятельностью и критическим образом мышления. Таким образом, овладев этим, ученик лучше усваивает знания и умения.

Kh. Akbarli

AKBAR BAYRAMOV'S CONTRIBUTION IN DEVELOPMENT OF AGE AND PEDAGOGICAL PSYCHOLOGY IN AZERBAIJAN

SUMMARY

Great merits of Professor Akbar Bayramov in the development of age and educational psychology in Azerbaijan. His research, beginning from the 1960s to the present period, still remains relevant. Akbar Bayramov's research on age and pedagogical psychology played an important role in the development of the problem of personality, thinking, and mental qualities in children. Based on experimental research on these issues, we can say that for the development of thinking and mental qualities in children, it is important to master their independent activity and critical way of thinking. Thus, having mastered this, the pupil acquires knowledge and skills better.

Redaksiyaya daxil olub: 22.01.2018